

Несветов О.О., к.е.н., доцент
Сумський національний аграрний університет

Несветова С.В., м.н.с.
Інститут сільського господарства Північного Сходу
Національної академії аграрних наук України

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Несветов О.О., Несветова С.В. Фінансові інструменти впровадження інновацій у підприємствах аграрної сфери. Виявлено дієві інструменти фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств. Запропоновано використання таких фінансових інструментів, як: двосторонні кредити, синдиговані кредити, експортне кредитування, банківські гарантії, акредитиви, складські свідоцтва, аграрні розписки, експедиторські розписки в отриманні вантажу (FCR), єврооблігації, перший публічний продаж акцій (ІРО). Найперспективнішим інструментом залучення інвестицій визнано випуск аграрних розписок.

Ключові слова: інновації, фінансові інструменти, кредитування, бюджетне фінансування, венчурне фінансування, аграрні розписки.

Несветов А.А., Несветова С.В. Финансовые инструменты внедрения инноваций на предприятиях аграрной сферы. Выявлены действенные инструменты финансового обеспечения инновационного развития предприятий. Предложено использование таких финансовых инструментов, как: двусторонние кредиты, синдицированные кредиты, экспортное кредитование, банковские гарантии, акредитивы, складские свидетельства, аграрные расписки, экспедиторские расписки в получении груза (FCR), еврооблигации, первая публичная продажа акций (ИРО). Наиболее перспективным инструментом привлечения инвестиций признан выпуск аграрных расписок.

Ключевые слова: инновации, финансовые инструменты, кредитование, бюджетное финансирование, венчурное финансирование, аграрные расписки.

Niesvetov O.A., Niesvietova S.V. Financial instruments for the implementation of innovations in agrarian enterprises. Effective tools for financial support of innovative development of enterprises have been identified. The use of such financial instruments is proposed: bilateral loans, syndicated loans, export credit, bank guarantees, letters of credit, warehouse certificates, agricultural acquittances, forwarder's certificate of receipt, Eurobonds, initial public offering. The most promising tool for attracting investments is the issue of agricultural acquittance.

Key words: innovations, financial instruments, crediting, budget financing, venture financing, agrarian acquittance.

Постановка проблеми. Впровадження інновацій підприємствами аграрної сфери викликає інтерес науковців, представників аграрного бізнесу та урядовців, що наголошують на необхідності розроблення сучасних наукоємних, екологічно безпечних і ресурсозберігаючих агротехнологій. В Україні поступово зростає кількість наукових розробок в аграрній сфері, однак залишаються значні проблеми щодо фінансування їхнього впровадження у виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук дієвих форм фінансування впровадження інновацій вимагає аналізу ефективності та детальної оцінки фінансових інструментів, що дали б змогу забезпечити максимальну ефективність використання фінансових ресурсів та гарантували б чітке дотримання термінів інноваційної розробки щодо сільськогосподарського виробництва, адже

порушення виробничого циклу унеможливило отримання запланованих результатів. Інноваціям в аграрній сфері присвятили свої роботи такі провідні науковці України, як С.А. Володін, П.І. Гайдучий, О.І. Дачій, М.В. Зубець, М.Ф. Кропивко, П.Т. Саблук та ін., що розглядають здатність агропромислового комплексу сприймати новітні досягнення науки і техніки і на їх основі забезпечувати ефективно виробництво конкурентоспроможної сільгосппродукції.

Виклад основних результатів. Зростаюча економічна роль сільського господарства в Україні вимагає підвищення якості та конкурентоспроможності аграрної продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках. Висока якість, безпечність, технологічність продукції забезпечуються впровадженням інновацій. Аграрна наука пропонує підприємствам аграрної сфери широкий спектр наукових розробок.

Національною академією аграрних наук активно впроваджуються інноваційні проекти. Так, тільки в 2016 р. частка НААН на вітчизняному ринку інноваційних продуктів становила [1]: на ринку круп'яних культур – 95%, озимої пшениці – 67%, племінних тварин умолочному скотарстві – 90%, свиней – 75%.

Академія щорічно забезпечує координацію та проведення майже 1,5 тис. наукових досліджень за 44 програмами наукових досліджень у галузях АПК. Однак більша частина інноваційних розробок не виходить у масове виробництво, особливо в підприємствах малого і середнього агробізнесу, оскільки на певному етапі впровадження підприємству елементарно не вистачає фінансових ресурсів.

Держава намагається підтримувати інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери, це підтверджує прийняття у 2017 р. Програми «Фінансова підтримка сільгоспвиробників» для фінансування заходів із розвитку малого підприємництва. Кошти Програми спрямовуються на підтримку фермерських господарств, що обробляють до 500 га (їхня частка становить 86%), для збільшення виробництва продукції та впровадження нових технологій.

За даними аналітиків УААН, «у 2017 році на підтримку розвитку галузі тваринництва за рахунок коштів загального фонду державного бюджету за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва» передбачено видатки 0,210 млн. грн. на забезпечення стабілізації поголів'я худоби, збільшення його чисельності і стабілізації виробництва... На 2017 рік за бюджетною програмою «Організація і регулювання діяльності установ у системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності аграрного фонду» передбачено видатки державного бюджету в сумі 0,092 млн. грн., які буде спрямовано на забезпечення діяльності Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, аграрного фонду та здійснення державних квалі-

фікаційних експертиз сортів рослин, що всемеро більше затвердженого рівня 2016 року» [2].

У діяльності підприємств аграрної сфери капіталомісткі інноваційні проекти, як правило, фінансуються за рахунок зовнішніх інструментів (рис. 1).

Однією з найефективніших форм залучення зовнішніх фінансових ресурсів, на думку Л.І. Катан, нині є інвестиційний кредит [7], який характеризується гнучкістю схеми фінансування; використанням ефекту фінансового важеля, що дає змогу збільшити рентабельність власного капіталу залежно від співвідношення власного та позичкового капіталу в структурі інвестованих коштів і вартості позичкових коштів; зменшенням оподаткованого прибутку за рахунок віднесення процентних виплат на витрати, що включаються до собівартості реалізованої продукції.

Актуальними для акціонерних підприємств залишаються акціонування та форми часткового фінансування, які реалізуються за рахунок залучення коштів інвесторів та/або засновників підприємства для здійснення інвестиційного проекту, проведення додаткової емісії цінних паперів. Застосування методу залучення коштів акціонерів (учасників товариства) обґрунтовується тим, що витрати на проведення емісії можуть бути компенсовані у разі залучення значних обсягів фінансових ресурсів. До переваг акціонування та часткового фінансування можна віднести таке [7]: метод дає змогу залучити значні суми і необмежений у часі; виплати за користування залученими ресурсами здійснюються залежно від фінансового результату і не мають безумовного характеру; додаткова емісія цінних паперів дає змогу забезпечити формування достатніх обсягів ресурсів на самому початку реалізації проекту і забезпечує відстрочку виплат по них до настання періоду реалізації інвестиційного проекту й отримання підприємством доходів; можливість

Рис. 1. Фінансові інструменти впровадження інновацій

Джерело: розроблено авторами на основі [3–6]

здійснення ефективного контролю над цільовим використанням коштів із боку власників бізнесу та акціонерів; забезпечуються поліпшення фінансового стану, іміджу підприємства, розширення та розвиток його діяльності, зростання капіталізації.

До суттєвих недоліків цих методів належать: складна процедура емісії акцій та інших цінних паперів, додаткові фінансові затрати на професійні послуги посередників на ринку цінних паперів, такі як оплата андеррайтера, послуги інвестиційного консультанта, брокера тощо; значні операційні витрати на лістинг акцій; не завжди може бути розміщений увесь випуск акцій та стовідсоткове забезпечення виплати дивідендів; створюються конкурентні загрози за рахунок інформаційної відкритості емітента.

Поки що недооціненим сільськогосподарськими товаровиробниками залишається венчурне фінансування, яке дає змогу залучити кошти для здійснення початкових стадій реалізації інновацій та диверсифікації виробництва (до речі, перехід до органічного сільськогосподарського виробництва доцільно здійснювати саме з позицій диверсифікації). Венчурні фонди прагнуть брати участь у прийнятті стратегічних рішень та управлінні підприємством і безпосередньо зацікавлені в отриманні доходів із вкладених коштів. Інвестори також активно сприяють розвитку підприємства шляхом посиленого контролю над його фінансовим станом, використанням особистого досвіду, ділових контактів у сфері менеджменту і фінансів.

Лізинг також вважається перспективною формою розширеного відтворення виробництва. Він належить до гнучких фінансових механізмів і досить активно використовується у сільському господарстві. Сьогодні лізингові угоди використовуються для оновлення основних засобів виробництва, придбання технологічних ліній, сільськогосподарської техніки

Бюджетне фінансування здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань для досягнення загальнодержавних цілей. Державні фінанси також можуть виділятися для покриття надмірних витрат підприємств та галузей, що перебувають на частковому або повному державному забезпеченні. Бюджетне фінансування інвестиційного розвитку має свої переваги: можливість розширення існуючого кластера за рахунок використання конкурентних переваг на регіональному чи національному рівні; зниження залежності й ефективна диверсифікація економіки регіону, галузі, підприємства; можливість утримання різних сільгоспвиробників з ідентичними проблемами та інтересами; можливість надати імпульс регіональному розвитку, підтримати депресивні райони.

До недоліків бюджетного фінансування можна віднести: наявність застарілих технологій, недостатність інфраструктури, недостатнє матеріально-технічне забезпечення бюджетної сфери; залежність від влади у ключових сферах щодо земельного ринку,

субсидій, імпорту; неефективність цінової політики, надмірне адміністрування, недосконалість фінансової сфери; консерватизм виробників та недовіра представникам влади й один одному; застарілість навчальних програм, нестача кваліфікованих кадрів.

Слід зазначити, що в умовах входження України до СОТ постає питання виконання вимог щодо фінансування діяльності підприємств АПК за «зеленим» та «жовтим» кошиками щодо поліпшення економіки аграрної сфери, підвищення рентабельності та продуктивності галузі, відтворення основних засобів.

Досить новою формою фінансування сільськогосподарського виробництва є аграрна розписка. Цей термін сформульований у Законі України «Про аграрні розписки» як новий механізм залучення коштів для ведення агробізнесу. Відповідно до ст. 1 Закону, «...аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечене заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах» [8]. Закон запроваджує механізм кредитування агровиробників під заставу аграрних розписок, які поділяють на товарні й фінансові. За товарною розпискою боржник зобов'язується поставити продукцію, кількість, якість, строк та місце якої визначено в аграрній розписці. За фінансовою – боржник зобов'язується сплатити кошти в сумі, що визначається за формулою, узгодженою обома. Аграрні розписки, на нашу думку, дадуть змогу залучити щонайменше 30% коштів на матеріально-технічне постачання, оплату послуг переробників, трейдерів, а також до 5% коштів банківських установ.

Із 2016 р. пілотний проект активно реалізується на Сумщині, Миколаївщині, Хмельниччині та Тернопільщині. Аграрні розписки краще працюють під час залучення інвестицій підприємствами, що спеціалізуються на вирощуванні зернових та інших експортноорієнтованих культур. Однак, на думку науковців, упровадженню аграрних розписок можуть завадити нечітко визначені процедури їх обігу та наявні правові колізії, зокрема неузгодженість норм закону про аграрні розписки з іншими законодавчими актами, що захищають права кредиторів та позичальників [5]. Практичний досвід діяльності агроформувань країн – членів ЄС показує, що всі наведені форми фінансування використовуються у фінансово-господарській діяльності в таких співвідношеннях (рис. 2).

Широкі можливості для кредитування підприємств аграрної сфери відкриває використання строкових кредитних інструментів – форвардних і ф'ючерсних контрактів, що мають певні переваги як для аграрних товаровиробників, так і для комерційних банків. Використання строкових кредитних інструментів дає сільськогосподарським виробникам можливість укладати кредитні угоди з комерцій-

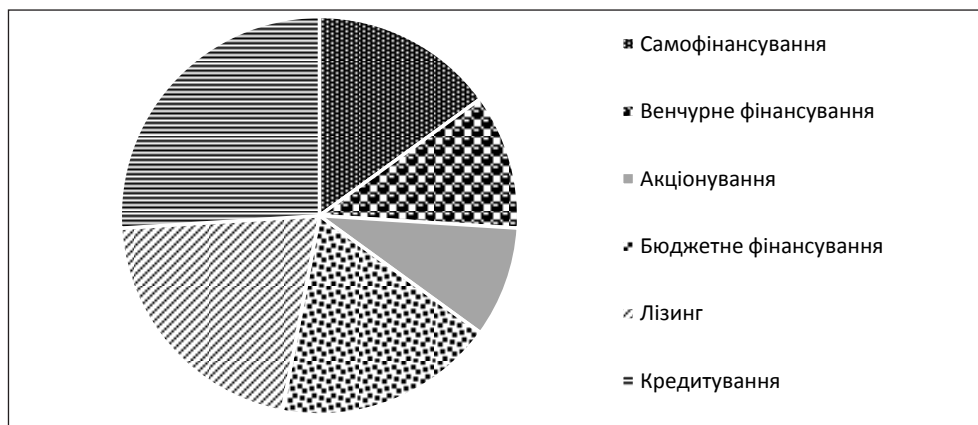

Рис. 2. Співвідношення альтернативних форм фінансування

Джерело: складено авторами за [9]

ними банками до реального строку отримання кредитних коштів, забезпечуючи певну диверсифікацію своєї діяльності. У сфері кредитування в аграрній сфері доцільно застосовувати саме форвардні контракти. Придбавши форвардний контракт, сільгоспприємство отримує гарантію одержання в майбутньому кредитних ресурсів у визначеному обсязі та за обумовленою відсотковою ставкою. Цей механізм сприятиме здешевленню вартості кредиту, вдосконаленню фінансового планування та поліпшенню технологічної дисципліни. Також банк-емітент отримує вигоду як за рахунок збільшення прибутку від обігу грошових коштів, так і в результаті збільшення доходу у вигляді відсотків за користування кредитними ресурсами.

Проте форвардне кредитування не позбавлене певних недоліків для обох учасників кредитного процесу. Для позичальника основним недоліком є надто жорсткі вимоги з приводу одержання позичок і купівлі форварду; для кредитора – додатковий ризик, який може виникнути через негативні фінансові зміни впродовж терміну дії форвардного контракту. Купівлю аграрним підприємством форвардного контракту доцільно здійснювати лише наприкінці року, що передує року, в якому буде реально одержано кредитні кошти. Виходячи з наявного досвіду гарантійного кредитування, де ризики, як правило, не перевищують 20–30%, вартість форвард-контракту оцінюється на рівні 7–10% коштів [10]. При цьому форвардний контракт може бути перепроданим або іншому позичальнику, або банку-емітенту у зв'язку з виникненням обставин, за яких позичальник може відмовитися від одержання кредитних коштів. Використання форвардного кредитування дає змогу сільськогосподарським товаровиробникам значно розширити можливості доступу до кредитних ресурсів та суттєво поліпшити платоспроможність.

Популярним видом кредитного забезпечення підприємств АПК сьогодні залишається вексельне кредитування, яке надає певний ступінь свободи

аграрним виробникам, комерційним банкам, посередникам (дистриб'юторам), а також є вигідним для виробників техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо. На найвигідніших умовах для аграрних підприємств векселі зазвичай випускаються в рамках співпраці з великими постачальниками (німецьким акціонерним товариством «Байєр», швейцарською компанією «Сингента» та деякими іншими міжнародними корпораціями), при цьому на ринку таких програм серед банків найактивнішими є АТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Креді Агріколь Банк».

Вексельний механізм кредитування полягає у такому: аграрне підприємство закуповує товари у дистриб'ютора, розраховується векселем (на етапі укладання договору поставки обов'язково обговорюється готовність дистриб'ютора прийняти в оплату вексель), авальованим комерційним банком, який гарантує майбутній платіж на дату погашення векселя. Дистриб'ютор, своєю чергою, розраховується векселем із товаровиробником, тобто знімає із себе кредитні ризики. Строк такого кредитування зазвичай не перевищує 12 місяців, але в 2014–2016 рр. превалювали короткострокові векселі, видані на період з весни до 1 грудня відповідного року [11].

У межах програми співпраці з великими постачальниками така схема є вигідною для всіх учасників процесу, насамперед для аграрних підприємств: вексель для них є дешевшим, аніж банківський кредит (середня ставка в поточному періоді – від 2,7% до 4,5% за піврічний інструмент), покупець може розраховувати на додаткові знижки (дисконти) під час придбання товару з використанням векселя, відсутня валютна прив'язка (всі валютні ризики бере на себе товаровиробник, однак, швидше за все, такі ризики спочатку закладаються у ціну), покупець отримує вигоди немонетарного характеру (навчання персоналу, своєчасне постачання ресурсів тощо). Для комерційного банку операція також вигідна завдяки одержанню комісійного доходу і так званої безресурсної чи безгрошової форми векселя (вирішується питання з ліквідністю).

Кредитне забезпечення аграрної сфери з використанням аграрних розписок, строкових кредитних інструментів та вексельного кредитування забезпечить можливість аграрним товаровиробникам ефективніше залучати матеріально-технічні та фінансові ресурси і буде сприяти становленню надійної системи фінансового забезпечення агропромислового комплексу України.

Висновки. Світова практика пропонує низку фінансових інструментів для розширення аграрного бізнесу. Зокрема, в Україні правомірним є використання таких інструментів, як: двосторонні кредити, синдиговані кредити, експортне кредитування, банківські інструменти торгового фінансування (гарантії, акредитиви), складські свідоцтва, аграрні розписки, FCR (Forwarder's Certificate of Receipt), еврооблігації, IPO (initial public offering).

Важливим джерелом формування фінансових ресурсів під час упровадження інновацій є чистий прибуток підприємства. Однак на початкових етапах упровадження інновацій власні ресурси суттєво обмежені. Оскільки малі та середні сільськогосподарські підприємства не мають достатньої кількості коштів для фінансування інновацій, як інвестиції мають ширше використовуватися зовнішні джерела фінансування: кредити і позики, кошти зовнішніх інвесторів, фінансовий лізинг, іпотечне кредитування, факторинг та форфейтинг, акціонерне інвестування, венчурне фінансування тощо.

Ураховуючи необхідність в альтернативних методах кредитування аграрного сектору економіки України, прийнято Закон «Про аграрні розписки». Вважаємо, що цей фінансовий інструмент може стати одним із ключових на ринку фінансових послуг, що

забезпечить близько 30% інвестицій в інноваційний розвиток аграрної сфери.

Широкі можливості кредитування аграрних підприємств відкриває використання форвардних і ф'ючерсних контрактів, що мають певні переваги як для аграрних товаровиробників, так і для комерційних банків. Використання строкових кредитних інструментів дає сільськогосподарським виробникам можливість укласти кредитні угоди з банками до отримання кредитних коштів, забезпечуючи диверсифікацію своєї діяльності. Застосування форвардного контракту полягає у безумовному праві позичальника на отримання кредиту за раніше обумовленою сумою, вартістю і строком його надання у майбутньому.

Строкове кредитне забезпечення аграрних підприємств успішно співіснує зі стандартними схемами кредитування комерційними банками. Вважаємо, що кредитування аграрної сфери з використанням аграрних розписок, строкових кредитних інструментів та вексельного кредитування забезпечить можливість аграрним товаровиробникам ефективніше залучати матеріально-технічні та фінансові ресурси і буде сприяти становленню надійної системи фінансового забезпечення агропромислового комплексу України.

Однак використання альтернативних джерел фінансування не буде достатнім стимулом для сільськогосподарського товаровиробника без державної підтримки, а саме: впровадження інструментів компенсації виробничих витрат; формування держзамовлень на інноваційну сільськогосподарську продукцію; створення преференцій для інвесторів (особливо іноземних); розширення фінансових інструментів підтримки підприємств аграрної сфери, що займаються впровадженням інноваційних розробок.

Список літератури:

1. Без грошей, але з ентузіазмом – НААН рухається у напрямку Європи // Загальні збори НААН, 29 березня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agropolit.com>.
2. Радченко О. Що готує Держбюджет-2017 для аграріїв / О. Радченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/6442-scho-gotuie-derzhbiudzhzet-2017-dlia-agrariiv.html>.
3. Кальченко М.М. Економічна ефективність залучення і використання фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М.М. Кальченко. – Херсон, 2016. – 224 с.
4. Коваль Л.М. Інвестиційне кредитування підприємств аграрного сектору / Л.М. Коваль // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 35–40.
5. Лупенко Ю. Сучасні інструменти для фінансування аграрного сектору економіки / Ю. Лупенко, В. Фещенко // Фінансовий ринок України. – 2012. – № 12. – С. 26–30.
6. Тимошенко Т. Аграрні розписки як фінансовий інструмент / Т. Тимошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/1377-agrarni-rozpyzky-iak-finsanovyi-instrument.html>.
7. Катан Л.І., Колесник Я.В. Інвестиційне фінансування розширеного відтворення матеріально-технічної бази підприємств аграрної сфери економіки України / Л.І. Катан, Я.В. Колесник // Эффективные подходы к развитию предприятий, отраслей, комплексов : [монография] : в 3-х кн. Кн. 3. / Р.Н. Аксенова, А.В. Бабилова, А.А. Бессонова [и др.]. – Одесса : Куприенко С.В., 2013. – С. 22–38.
8. Закон України «Про аграрні розписки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.
9. Уварова І. Управління власними та запозиченими фінансовими ресурсами / І. Уварова // Україна фінансова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ufin.com.ua/>.
10. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика : [монографія] / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 256 с.
11. Ведення аграрного бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ucab.ua/files/Survey/Doing/Doing_2015_ukr_web.pdf.